

Ewa Jagier

Akademia Wymiaru Sprawiedliwości

E-mail: ewa.jegier@aws.edu.pl

ORCID: 0000-0002-1343-6060

DOI: doi.org/10.13166/awsge/214115

WSPARCIE PSYCHOLOGICZNE DZIECI I MŁODZIEŻY Z DOŚWIADCZENIEM (RE)EMIGRACJI

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN AND YOUNG PEOPLE WITH (RE)EMIGRATION EXPERIENCE

Streszczenie: Artykuł omawia zjawisko reemigracji dzieci i młodzieży, czyli powrotu młodych osób wraz z rodzinami do ojczystego kraju po okresie emigracji. Reemigracja dzieci i młodzieży stanowi osobny, specyficzny obszar zainteresowania badaczy, ze względu na konieczność integracji edukacyjnej i społecznej, a tym samym wymaga adaptacji do warunków życia w nowej przestrzeni życiowej i często wiąże się z konfliktem tożsamościowym oraz stresem akulturacyjnym, zwłaszcza u młodych osób. Szczególną uwagę poświęcono wyzwaniom, z jakimi mierzą się dzieci i młodzież powracająca do kraju: adaptacja w polskim systemie edukacji, bariera językowa, różnice kulturowe oraz problemy społeczne i emocjonalne. Artykuł podkreśla rolę szkoły i instytucji państwowych w procesie readaptacji oraz potrzebę wsparcia psychologicznego i pedagogicznego dla reemigrantów. Autorka wskazuje na konieczność tworzenia skutecznych strategii integracyjnych, które ułatwią młodym reemigrantom adaptację na poziomie indywidualnym, społecznym i systemowym.

SŁOWA KLUCZOWE: reemigracja dzieci i młodzieży, adaptacja kulturowa, wsparcie psychologiczne, dyskryminacja rówieśnicza, kryzys tożsamości

Abstract: The article discusses the phenomenon of child and youth re-emigration, which means the return of young people and their families to their homeland after a period of emigration. The re-emigration of children and youth constitutes a distinct, specific area of interest for researchers due to the need for educational and social integration. Re-emigration requires adaptation to new environment and is often associated with identity conflict and acculturation stress, especially for young people. Particular attention is paid to the challenges faced by children and youth returning to Poland: adaptation to the Polish education system, language barriers, cultural differences, and social and emotional problems. The article emphasizes the role of schools and state institutions in the readaptation process and the need for psychological and pedagogical support for returnees. The author points to the need to develop effective integration strategies that will facilitate young returnees' adaptation at the individual, social, and systemic levels.

KEYWORDS: *re-emigration of children and youth, cultural adaptation, psychological support, peer discrimination, identity crisis*

WPROWADZENIE

Zjawisko migracji we współczesnym świecie jest bardzo powszechne, dotyczy osób w różnym wieku i o różnym statusie socjoekonomicznym. Migracja może być podejmowana dobrowolnie lub przymusowo, jak to się dzieje w przypadku wojen lub konfliktów zbrojnych. W polskim społeczeństwie migracja najczęściej podejmowana jest z powodów ekonomicznych, w celu poprawy poziomu życia własnego lub rodziny. Znacząco rośnie liczba dzieci polskiego pochodzenia urodzonych poza Polską, które po kilku lub kilkunastu latach życia za granicą, wracają z rodzicami do Polski. Powrót do Polski jest rzeczywistym powrotem dla ich rodziców, natomiast dla nich samych jest to wyjazd do miejsca, które znają ze zdjęć, opowieści lub spędzanych wcześniej wakacji. Młodzi ludzie, wyrwani z dotychczasowego środowiska rówieśniczego, muszą odnaleźć się w nowych realiach. Teoretycznie *wracają* do swojej ojczyzny, natomiast w rzeczywistości stają w obliczu zupełnie nowych realiów społecznych i kulturowych. Dzieci i młodzież, wracająca do kraju pochodzenia swoich rodziców, doświadcza trudności szkolnych i edukacyjnych, co wiąże

się z kwestiami językowymi oraz adaptacją do nowego systemu edukacyjnego. Młodzi migranci, ze względu na brak płynności w posługiwaniu się językiem polskim, są narażeni na ostracyzm ze strony rówieśników. Trudności w nawiązywaniu relacji z rówieśnikami w Polsce, jak również tęsknota za dotychczasowym środowiskiem rówieśniczym powoduje, że młodzi ludzie przenoszą swoją życie społeczne do świata wirtualnego. Kontynuują relacje z rówieśnikami z kraju, w którym dotychczas się wychowywali lub nawiązują nowe relacje – z rówieśnikami z zagranicy. Trudności w adaptacji do warunków polskich generują także kryzysy tożsamościowe. Występowanie problemów adaptacyjnych sprawia, że ta grupa młodzieży wymaga pomocy nie tylko w zakresie edukacyjnym czy językowym, ale także specjalistycznej opieki psychologicznej. Psycholog zajmujący się udzielaniem pomocy dzieciom migrantów, powinien być przygotowany zarówno do pracy z młodymi ludźmi, jak również uwzględniać specyfikę, możliwości i potrzeby dzieci i młodzieży z doświadczeniem reemigracji.

REEMIGRACJA I ADAPTACJA KULTUROWA

Pojęcie reemigracji wywodzi się od łacińskiego słowa *re-emigrare*, które oznacza powrót z emigracji, czyli ponowne przesiedlenie się do kraju pochodzenia po okresie pobytu za granicą. Zgodnie z definicją Słownika języka polskiego PWN, reemigracja to *powrót emigrantów do kraju ojczystego* (PWN, 2024). W ujęciu socjologicznym, demograficznym i pedagogicznym reemigracja oznacza nie tylko powrót migranta do ojczyzny, ale także ponowne podjęcie życia w nowych strukturach społecznych, edukacyjnych i kulturowych (Pilch, 2006). Reemigracja nie jest tylko prostym aktem fizycznego przemieszczenia się. Jest to proces wielowymiarowy, obejmujący kwestie tożsamości, adaptacji kulturowej i społecznej, a także reintegracji zawodowej i edukacyjnej i jako taki niesie za sobą głębokie konsekwencje społeczne, tożsamościowe i edukacyjne. Reemigracja wymaga ponownej adaptacji do systemu społecznego, kulturowego i ekonomicznego kraju pochodzenia, co czyni ją złożonym zjawiskiem społecznym i psychologicznym.

W celu zrozumienia procesów psychologicznych i społecznych towarzyszących reemigracji, warto przywołać kilka kluczowych teorii z zakresu psychologii i socjologii migracji. W swoim modelu strategii akulturacyjnych Berry (1997) wyróżnił cztery możliwe strategie akulturacyjne migrantów: integrację, asymilację, separację i marginalizację. Dzieci reemigrantów często funkcjonują w sposób hybrydowy – łącząc elementy dwóch lub więcej kultur, ale też nierzadko doświadczając marginalizacji, czyli odrzucenia zarówno przez społeczeństwo kraju przyjmującego (wcześniej), jak i po powrocie – przez rówieśników w Polsce. Brak pełnej identyfikacji z jedną kulturą może powodować dezorientację tożsamościową i trudności w odnalezieniu własnego miejsca społecznego (Grzymała-Moszczyńska, 2014). Według modelu krzywej adaptacyjnej (Lysgaard, 1955), adaptacja kulturowa przebiega przez cztery etapy: faza entuzjazmu (honeymoon), kryzysu kulturowego, rekonwalescencji oraz adaptacji końcowej. W przypadku dzieci reemigrantów dochodzi często do *drugiego kryzysu kulturowego*, co oznacza, że powrót do kraju pochodzenia nie jest łatwym powrotem do *znanego świata*, lecz wejściem w obcą przestrzeń społeczną, wymagającą nowej adaptacji. Tajfel (1981) zakładał natomiast, że tożsamość jednostki kształtuje się w relacji do grupy społecznej, z którą się utożsamia. Dzieci powracające do Polski po okresie życia za granicą mogą nie być postrzegane przez rówieśników jako *swoje* – są traktowane jako inni, obcy. Tego rodzaju społeczna stygmatyzacja prowadzi do osłabienia samooceny i poczucia alienacji.

EMIGRACJA I REEMIGRACJA W POLSCE – SKALA I DYNAMIKA ZJAWISKA

Migracja i reemigracja do Polski to zjawisko, które nabrało znaczenia po akcesji Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku (Cekiera, Kijonka, Żak, 2022; Cieślińska, 2015; Grzymała-Moszczyńska, Kwiatkowska, Roszak, 2010; Iglicka, 2010; Okólski, 2012; Rokitowska-Malcher, 2021). Wielu Polaków wyjechało w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia do krajów takich jak Wielka Brytania, Niemcy, Irlandia czy Holandia. Z informacji statystycznych GUS wynika, że w latach 2018-2019 liczba Polaków przebywających

czasowo (12 miesięcy i dłużej) za granicą kształtowała się na poziomie nieco ponad 1,6 mln (Raport GUS, 19.12.2024r.). W latach 2020-2022 nastąpił jej spadek i wynosiła około 1,5 mln. Oznacza to, że część osób przebywających na emigracji wróciła do Polski. W końcu 2023 r. poza granicami Polski przebywało czasowo ok. 1 555 tys. obywateli Polski, tj. o 43 tys. więcej niż w 2022 r. W Europie przebywało około 1 467 tys. polskich emigrantów (o 42 tys. więcej niż w 2022 r.), większość z nich – około 896 tys. – przebywała w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Jak widać, kraje europejskie są najczęstszym (ok. 94,3%) wyborem kraju zamieszkania długookresowych imigrantów czasowych z Polski. Spośród krajów europejskich najwięcej polskich emigrantów przebywało w Wielkiej Brytanii (440 tys.), Niemczech (436 tys.), Holandii (128 tys.), Norwegii (80 tys.) oraz w Irlandii (68 tys.). W latach 2018-2023 największy przyrost liczby długookresowych emigrantów czasowych z Polski nastąpił w Holandii, Niemczech, Szwajcarii i Norwegii – odpowiednio o 32 tys. (33,4%), 17 tys. (4,1%), 8 tys. (37,8%) i 7 tys. (9,3%). Z kolei, największy spadek odnotowano w Wielkiej Brytanii i we Włoszech – odpowiednio o 119 tys. (21,3%) i 8 tys. (13,8%). W latach 2018-2019 liczba stałych mieszkańców Polski przebywających w Wielkiej Brytanii co najmniej 12 miesięcy kształtowała się na poziomie 550 tys. Na koniec 2020 r. (po opuszczeniu przez Wielką Brytanię struktur Unii Europejskiej) odnotowano największy spadek tej wartości – o niemal 100 tys. – do poziomu 450 tys. Od tego momentu liczba ta utrzymuje się na zbliżonym poziomie. W pozostałych krajach europejskich odnotowano mniejsze zmiany nie przekraczające wartości 5 tys. osób w całym analizowanym okresie (Raport GUS, 19.12.2024r.). Według raportu Eurostat (Migration and asylum in Europe – 2023 edition, Eurostat) Polacy są drugim – po Rumunach – najliczniejszym narodem europejskim przebywającym na emigracji.

Z biegiem lat wielu emigrantów założyło rodziny w kraju emigracji. Świadczą o tym kolejne dane statystyczne, według których w 2021 roku wśród emigrantów długookresowych, w porównaniu ze spisem z 2011 r., wystąpił dwukrotny wzrost osób przed 20 rokiem życia (Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021, GUS). Dzieci i młodzież (osoby w wieku 0–17 lat) w wieku przedprodukcyjnym stanowiły 20,5% ogółu emigrantów (w 2011 r. było to 13,2%). Wiele rodzin decyduje się na powrót

do kraju, zabierając ze sobą dzieci urodzone już za granicą lub wychowywane w środowisku migracyjnym. Polska odnotowuje od kilku lat rosnącą liczbę powrotów emigrantów, w tym całych rodzin z dziećmi. Statystyki GUS oraz raporty o migracjach wskazują, że powroty dotyczą zarówno osób młodych, jak i rodzin z dziećmi. Oznacza to, że co roku do Polski wraca kilka tysięcy dzieci i młodzieży.

REEMIGRACJA DZIECI I MŁODZIEŻY – SPECYFIKA DOŚWIADCZENIA

Reemigracja dzieci i młodzieży różni się istotnie od reemigracji dorosłych. Dzieci są zazwyczaj biernymi uczestnikami procesu migracyjnego, nie podejmują decyzji o wyjeździe ani o powrocie – są *migrantami wtórnymi* (secondary migrants). Ich sytuacja edukacyjna, emocjonalna i społeczna po powrocie do Polski często jest znacznie bardziej złożona niż dorosłych członków rodziny (Grzymała-Moszczyńska H., Grzymała-Moszczyńska J., Durlik, Szydłowska, 2016; Szydłowska-Klakla, Durlik, Grzymała-Moszczyńska, 2019).

Zjawisko powrotu do ojczyzny może być dla dziecka czynnikiem kształtującym tożsamość hybrydową, wynikającą z połączenia różnych kodów kulturowych i językowych (Bhabha, 1994). Dziecko reemigrant nie jest już takim samym uczniem jak jego rówieśnik *stąd*, który ma inne doświadczenia edukacyjne, społeczne i rodzinne. Ta wielowarstwowa tożsamość może być atutem, ale bez odpowiedniego wsparcia prowadzi często do poczucia wyobcowania i kryzysu przynależności. Jak zauważa Ślusarczyk (2013), dzieci powracające do Polski po kilku lub kilkunastu latach pobytu za granicą, często nie czują się ani *w pełni Polakami*, ani *obcokrajowcami*, co prowadzi do napięć tożsamościowych i trudności adaptacyjnych. Dla wielu z nich język polski, mimo że znany w stopniu komunikatywnym, nie jest językiem edukacji, co utrudnia uczestnictwo w zajęciach szkolnych i budowanie sukcesu edukacyjnego (Grzymała-Moszczyńska, J., Durlik, Szydłowska, Grzymała-Moszczyńska, 2016; Stankiewicz, Żurek, 2023; Szydłowska-Klakla, Durlik, Grzymała-Moszczyńska, 2019).

Z perspektywy dziecka lub nastolatka, Polska może być zarówno krajem znanym, jak i obcym, nawet jeśli formalnie jest to jego ojczyzna. Młodzi reemigranci nie uczyli się wcześniej w polskim systemie edukacyjnym, w związku z czym nie posługują się biegle językiem polskim w kontekście szkolnym i nie znają kodów kulturowych, które ułatwiają funkcjonowanie w grupie rówieśniczej (Stankiewicz, Żurek, 2023). Z tego powodu reemigracja może prowadzić do poczucia wyobcowania, trudności adaptacyjnych oraz obniżonego dobrostanu psychicznego. Na gruncie edukacyjnym dzieci reemigrantów mierzą się z barierami językowymi w zakresie języka specjalistycznego, prezentując niską znajomość języka polskiego w wersji edukacyjnej (Kulska, 2020; Lubasińska, 2016; Sińczuch, 2021; Stankiewicz, Żurek, 2023; Szydłowska-Klakla, Durlik, Grzymała-Moszczyńska, 2019; Szydłowska-Klakla, Durlik, Grzymała-Moszczyńska, Grzymała-Moszczyńska, 2018, Ślusarczyk, 2013; Wojciechowska, M., 2016; Zawadzka, 2022). Dzieci często mają trudności z odnalezieniem się w polskim systemie edukacji – nie znają polskich podręczników, realiów szkolnych ani systemu oceniania, a program nauczania, metody pracy i tempo są inne niż w szkołach zagranicznych. Nawet jeśli mówią po polsku w domu, nie znają słownictwa typowego dla podręczników czy egzaminów, co powoduje trudności w nauce.

Zjawisko reemigracji dzieci zostało zauważone przez instytucje państwowe dopiero w ostatnich latach. Polski system edukacji formalnie przewiduje wsparcie dla uczniów powracających z zagranicy m.in. w postaci tworzenia oddziałów przygotowawczych, prowadzenia zajęć wyrównawczych z języka polskiego oraz przedmiotów w zakresie podstawy programowej (Informacja o kształceniu w polskim systemie oświaty osób przybywających z zagranicy, MEiN, 2025). Ministerstwo Edukacji i Nauki wskazuje na potrzebę organizowania zajęć wspierających adaptację uczniów powracających z zagranicy, ale pomoc ta bywa niewystarczająca: ograniczona czasowo i nie zawsze dostosowana do indywidualnych potrzeb. Szkoły nie są systemowo przygotowane na przyjmowanie uczniów z doświadczeniem migracyjnym, brakuje wiedzy i narzędzi do integracji takich uczniów. Nauczyciele nie zawsze posiadają kompetencje interkulturowe ani wiedzę o mechanizmach adaptacyjnych (Cudak, Szczepaniak-Wiecha, 2020). Wsparcie z języka polskiego przysługuje tylko przez rok i często jest niewystarczające. Brakuje zajęć pomocniczych

z innych przedmiotów. Choć szkoły oferują wsparcie psychologiczne, dostęp do specjalistów bywa utrudniony, szczególnie w mniejszych miejscowościach. Nawet jeżeli dzieci reemigrantów mogą korzystać z pomocy psychologicznej, wydaje się, że wielu specjalistów nie jest uwrażliwionych na specyficzne potrzeby tej grupy odbiorców (Grzymała – Moszczyńska H, Grzymała – Moszczyńska J., Durlik J., Szydłowska J., Klakla J., 2016). UNICEF Polska (2020) apeluje o uznanie dzieci powracających z emigracji za grupę wymagającą szczególnego wsparcia edukacyjnego i psychologicznego, wskazując na ryzyko wykluczenia edukacyjnego i społecznego.

Poza problemami na gruncie edukacyjnym, dzieci i młodzież powracająca z emigracji doświadcza szeregu problemów w sferze funkcjonowania społecznego i emocjonalnego. Dzieci czują się *inne*: mają akcent, inaczej się ubierają, inaczej rozumieją relacje społeczne, a rówieśnicy nie zawsze akceptują ich odmienność, co prowadzi do wyśmiewania i odrzucenia. Dzieci wracające z emigracji mają trudności w budowaniu przyjaźni, nie znają norm, żartów, kodów kulturowych obowiązujących w klasie. Trudności w nawiązywaniu relacji z rówieśnikami wpływają na ich samopoczucie i efektywność nauki. Pojawia się stres i lęk adaptacyjny, napięcie emocjonalne, poczucie porażki i frustracja. Niektóre dzieci przejawiają objawy somatyczne (ból brzucha, głowy) jako reakcję na stres szkolny. Zmiana otoczenia, konieczność nawiązywania nowych relacji, adaptacja do innego stylu życia może powodować stres, lęk czy nawet depresję. Dzieci mogą tęsknić za dawnym życiem, szkołą, przyjaciółmi, szczególnie gdy decyzja o powrocie była nagła lub niezależna od nich. Reemigracja w młodym wieku może kształtować tożsamość wielokulturową, ale też może prowadzić do problemów z akceptacją samego siebie. Niektóre dzieci po osiągnięciu pełnoletniości decydują się wrócić do kraju emigracji, jeśli nie czują się zakorzenione w Polsce.

PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY REEMIGRACJI DZIECI I MŁODZIEŻY – PRZEGLĄD WYBRANYCH BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Przez długi czas powrót z emigracji był pomijany na gruncie badawczym w związku z założeniem, że jest to powrót do domu, i jako taki nie generuje trudności, a tym samym nie wymaga żadnych dodatkowych badań. Badania nad zjawiskiem migracji prowadzone były zwykle z perspektywy osób dorosłych, najczęściej mężczyzn; z perspektywy kultury zachodniej (Grzymała-Moszczyńska H., Grzymała-Moszczyńska J., Durlik, Szydłowska, 2016). Występowały braki w zakresie refleksji nad migracjami dzieci i migracjami powrotnymi, w szczególności nad uwzględnieniem obu tych kwestii jednocześnie. W ostatnich latach, z uwagi na coraz większą skalę i dynamikę opisywanego zjawiska, problematyka reemigracji dzieci i młodzieży jest coraz częściej i coraz szerzej eksplorowana na gruncie badawczym (Bera, 2019; Cekiera, Kijonka, Żak, 2022; Czeranowska, Parutis, Trąbka, 2023; Durlik, Grzymała-Moszczyńska, Szydłowska, Grzymała-Moszczyńska, Klakla, 2016; Grzymała-Moszczyńska H., Grzymała-Moszczyńska, J., Durlik, Szydłowska, 2016; Grzymała-Moszczyńska, H., Grzymała-Moszczyńska, J., Durlik, Szydłowska, Klakla, 2016; Grzymała-Moszczyńska, J., Durlik, Szydłowska, Grzymała-Moszczyńska, 2016; Sińczuch, 2021; Słowik, 2020; Stankiewicz, Żurek, Szydłowska-Klakla, Durlik, Grzymała-Moszczyńska, 2019; Szydłowska-Klakla, Durlik, Grzymała-Moszczyńska, Grzymała-Moszczyńska, 2018; Ślusarczyk, 2013; Wojciechowska M., 2016; Wojciechowska L., 2018; Zawadzka, 2022). Reemigracja dzieci i młodzieży stanowi osobny, specyficzny obszar badawczy ze względu na konieczność integracji edukacyjnej i społecznej. Problemy dzieci i młodzieży w procesie reemigracji różnią się od problemów dorosłych, są złożone i wielopoziomowe, obejmują kwestie edukacyjne, językowe, emocjonalne, społeczne i tożsamościowe. Poniżej przedstawione zostaną wyniki wybranych badań w tym zakresie.

Aneta Słowik (2020) przedstawiła studium przypadku rodzin powracających z Londynu. Autorka z wykorzystaniem wywiadów narracyjnych dokonała analizy trudności adaptacyjnych doświadczanych w polskich szkołach przez dzieci powracające z emigracji. To właśnie adaptacja do przestrzeni szkolnej

okazała się najbardziej problematyczna w kontekście powrotu do kraju urodzenia rodziców. Przegląd literatury dotyczący wyzwań kulturowych oraz językowych, doświadczanych przez dzieci reemigrantów w Polsce (Stankiewicz, Żurek, 2023) wykazuje, że problemy te są szczególnie istotne w pierwszym okresie adaptacji do nowego środowiska szkolnego. Czeranowska, Parutis i Trąbka (2023) dokonali analizy motywacji do ponownej migracji. Badania wykazały, że zarówno plany powrotu, jak i plany po powrocie są zawsze negocjowane w kontekście różnych osobistych, rodzinnych i zawodowych rozważań. Posiadanie pracy, posiadanie dzieci i silne przywiązanie do obecnego miejsca zamieszkania okazały się najsilniejszymi negatywnymi predyktorami prawdopodobieństwa dalszej migracji. Analiza polskiego systemu edukacyjnego pod kątem procedur i praktyk wspierających integrację dzieci powracających z emigracji, w tym polskich rozwiązań systemowych oraz dobrych praktyk edukacyjnych wdrażanych przez innych państw Unii Europejskiej, została dokonana w pracy magisterskiej Magdaleny Wojciechowskiej (2016).

Szczególnie cenną analizę, obejmującą szerokie spectrum zagadnień dotyczących reemigracji dzieci i młodzieży stanowią badania przeprowadzone przez Halinę Grzymałę – Moszczyńską, Joannę Grzymałę – Moszczyńską, Joannę Durlik i Paulinę Szydłowską (2015). Przedmiotem badania były strategie akulturacyjne przyjmowane przez powracających do kraju rodziców i dzieci, relacje pomiędzy nimi, trudności doświadczane przez dzieci powracające zarówno w kontekście domowym, jak i szkolnym (szczególnie tymi związanymi z dwujęzycznością i różnicami programowymi), ale także pozytywne aspekty doświadczeń migracyjnych stanowiące potencjał zarówno na płaszczyźnie indywidualnej, jak i instytucjonalnej. Badaniem objęto dzieci (wracające z emigracji oraz nigdy wcześniej nie mieszkające w Polsce), ich rodziców, nauczycieli, w tym lektorów języka polskiego jako obcego oraz pracowników poradni psychologiczno – pedagogicznych.

Autorki wyszły z założenia, że migracja dzieci często jest nieprawidłowo utożsamiana z migracjami powrotnymi rodziców. W rzeczywistości, tylko migracja rodziców jest migracją powrotną, natomiast migracja dzieci jest często emigracją do mniej lub bardziej nieznanego kraju. Młodzi ludzie teoretycznie *wracają* do swojej ojczyzny, natomiast w rzeczywistości stają w obliczu zupełnie nowych realiów społecznych i kulturowych. Wyniki przeprowadzonego

badania potwierdziły, że sposób postrzegania powrotu przez powracające dzieci różni się od sposobu postrzegania ich rodziców. Dla dzieci, które urodziły się za granicą lub wyjechały jako kilkulatki, przyjazd do Polski nie był powrotem, ale emigracją do niemal nieznanego kraju. U większości badanych dzieci i rodziców występowały objawy stresu akulturacyjnego. Przystosowanie się do polskojęzycznego otoczenia i związane z tym problemy językowe były szczególnie widoczne u dzieci, przy czym dzieci w miarę dobrze radziły sobie z językiem mówionym, doświadczały natomiast trudności w nauce w polskojęzycznej szkole. W badaniu zwrócono także uwagę na społeczny aspekt zjawiska reemigracji. Okazało się, że zarówno rodzicom, jak i nauczycielom towarzyszyły liczne mity związane ze znajomością języka polskiego wśród emigrantów i reemigrantów. Rodzice często uważali, że skoro ich dzieci przez cały okres emigracji używały języka polskiego w domu, to są wystarczająco przygotowane do nauki w polskiej szkole. Nauczyciele natomiast wykazywali przekonanie, że dziecko, które płynnie mówi po polsku, nie wymaga dodatkowej pomocy i zajęć uzupełniających. Badanie wykazało także, że uczniowie i uczennice powracające z emigracji doświadczają dyskryminacji rówieśniczej w szkole. Powodem postaw dyskryminujących były nie tylko trudności językowe, ale także różnice w mentalności osób powracających od ich rówieśników.

Trudności adaptacyjne okazały się szczególnie nasilone w przypadku dzieci w wieku od 10 do 14 lat. Trudności te nakładały się na kryzysy rozwojowe związane z wchodzeniem w okres dojrzewania, co sprawiało, że wyzwania właściwe dla wieku nastoletniego były szczególnie trudne do rozwiązania. Autorzy badania stwierdzili, że dla wielu młodych ludzi jest to doświadczenie bardzo obciążające i może skutkować poważnymi trudnościami szkolnymi i problemami psychologicznymi, takimi jak lęk czy depresja. Nastolatki w wieku pomiędzy 15. a 18. rokiem życia zwykle przez długi okres swojego życia (a tym samym edukacji) przebywały na emigracji. Prezentowały one wiele trudności związanych z rozstaniem z grupą rówieśniczą w kraju emigracji, a także poradeniem sobie z materiałem szkolnym, który musiały nadrabiać. Część badanych nastolatków wykazywało trudności w nawiązaniu nowych relacji rówieśniczych, co prowadziło do poczucia samotności i izolacji społecznej. Okazało się natomiast, że najłatwiej do nowej sytuacji adaptują się najmłodsze dzieci, co można tłumaczyć względnie krótkim okresem przebywania

na emigracji oraz rozpoczynającym się dopiero procesem edukacyjnym. Ponadto, dla najmłodszych dzieci punktem odniesienia nadal pozostają rodzice, co sprawia, że rozstanie ze środowiskiem rówieśniczym nie jest tak trudne, jak w przypadku starszych dzieci. Autorzy badania zwrócili także uwagę na pozytywne aspekty doświadczenia reemigracji takie jak dwujęzyczność czy znajomość innej kultury. Wśród czynników ułatwiających adaptację dzieci i młodzieży do nowej rzeczywistości życiowej, osoby badane wymieniały wcześniejsze przygotowanie do wyjazdu z dotychczasowego miejsca zamieszkania, wcześniejsze wizyty w Polsce (kontakty, relacje), podobieństwo do miejsc, które były obecne we wcześniejszej rzeczywistości, znajomość języka polskiego oraz wspierającą rolę rodziców i nauczyciela w procesie adaptacji. Istotny okazał się także sposób, w jaki rodzice radzili sobie z adaptacją do nowej rzeczywistości.

Na podstawie uzyskanych wyników autorzy przedstawili szereg rekomendacji, mających na celu ułatwienie młodym ludziom adaptację do nowych warunków życiowych. Rekomendacje dla rodziców dotyczą przygotowania dziecka do zmiany środowiska oraz wsparcia w procesie adaptacji do nowego miejsca zamieszkania. Szkoła powinna dostosować wymagania edukacyjne i uwzględniać potrzeb wynikające z ograniczonej znajomości języka polskiego, np. poprzez możliwość nauczania języka polskiego jako drugiego języka. W kwestii społecznej bardzo istotna jest profilaktyka dyskryminacji rówieśniczej poprzez psychoedukację uczniów, budowanie na zasobach i potencjałach wracającego dziecka, a także szkolenie kadry pedagogicznej i psychologicznej do pracy z dziećmi i młodzieżą powracającymi z emigracji. Ważne są także zmiany systemowe, takie jak zbieranie danych na temat dzieci powracających, ułatwianie przepływu informacji, opracowanie narzędzi diagnostycznych, powszechna edukacja antydyskryminacyjna czy tworzenie grup wsparcia.

Opisane powyżej wieloaspektowe badanie dotyczące adaptacji dzieci i młodzieży powracających z emigracji zostało poszerzone o analizę poziomu przygotowania kompetencyjnego psychologów i pedagogów – pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych do pracy z tą grupą (Grzymała-Moszczyńska, H., Grzymała-Moszczyńska, J., Durlik, Szydłowska, Klakla, 2016). Na podstawie przeprowadzonych z pracownikami poradni wywiadów i ankiet, autorzy stwierdzili, że mierzą się oni z szeregiem wyzwań w pracy z dziećmi i młodzieżą z doświadczeniem migracyjnym.

Osoby badane zwracały uwagę na trudności w zakresie diagnozy, w tym niedobór narzędzi diagnostycznych dostosowanych do potrzeb tej grupy czy potrzebę udziału tłumacza w procesie diagnozy. Pomimo doświadczanych trudności, badani psychologowie i pedagodzy dosyć wysoko oceniali swoje kompetencje do pracy z dziećmi powracającymi, szczególnie w zakresie udzielania wsparcia psychologicznego oraz prowadzenia diagnozy psychologicznej. Nieco niżej osoby badane oceniły swoje kompetencje do prowadzenia diagnozy pedagogicznej oraz wiedzę na temat dwujęzyczności. Badani psychologowie i pedagodzy wyrazili potrzebę i gotowość do podnoszenia swoich kompetencji – zarówno w zakresie wiedzy, jak i umiejętności – w obszarach dotyczących pracy z migrantami. Uznali także, że polski system edukacyjny jest niewystarczająco przygotowany do kształcenia i wspierania dzieci z doświadczeniem migracyjnym. Pracownicy poradni podkreślali niedostateczne przygotowanie kadry nauczycielskiej do pracy z dzieckiem z doświadczeniem migracyjnym, wynikającą z tego konieczność doksztalcenia, dostosowania wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości rozwojowych ucznia, jak również uwzględnienia różnic kulturowych w procesie edukacyjnym. Wśród rekomendacji podawanych przez badanych psychologów i pedagogów szczególnie istotny okazał się obszar dotyczący diagnozy, zwłaszcza tworzenie i adaptacja narzędzi diagnostycznych wykorzystywanych do badania dzieci i młodzieży z doświadczeniem migracji. Rekomendacje odnoszące się do przestrzeni szkolnej dotyczyły tworzenia klas przygotowawczych dla dzieci, które nie znają języka polskiego, zatrudnienia osoby, która wspierałaby dziecko, dopóki nie opanuje ono w stopniu dostatecznym języka polskiego, jak również prowadzenia przez psychologów i pedagogów szkolnych zajęć informacyjnych i integracyjnych w klasach.

Praktycznym uzupełnieniem badań przeprowadzonych wśród psychologów i pedagogów pracujących z dziećmi i młodzieżą z doświadczeniem migracji są propozycje dotyczące pracy diagnostycznej i terapeutycznej z tą grupą osób (Durlik, Grzymała-Moszczyńska, Szydłowska, Grzymała-Moszczyńska, Klakla, 2016). Autorzy zaproponowali listy pytań, które można wykorzystać w procesie diagnozy w celu lepszego zrozumienia doświadczenia migracyjnego dziecka, jego kompetencji językowych i kulturowych oraz funkcjonowania w polskiej szkole. Zwrócono uwagę na rolę tłumacza w procesie diagnozy i omówiono wskazówki

prawidłowego włączenia tłumacza w przebieg procesu diagnozy dziecka, które nie posługuje się biegle językiem polskim. Autorzy zaprezentowali także zalecenia terapeutyczne do pracy z dziećmi powracającymi z zagranicy oraz przepisy prawne, regulujące udzielanie wsparcia dzieciom powracającym z emigracji.

Podsumowując ogół przedstawionych powyżej badań dotyczących reemigracji dzieci i młodzieży, należy podkreślić, że łączą one metody jakościowe (wywiady, studia przypadków) i ilościowe, ukazując realne problemy powracających dzieci takie jak bariera językowa, różnice kulturowe czy brak dostosowanych procedur. Autorzy rekomendują podjęcie działań, mających na celu usprawnienie i ułatwienie dzieciom i młodzieży adaptację do nowych warunków życiowych. Działania te zakładają zarówno rozwój procedur adaptacyjnych w szkołach, wsparcie psychologiczne i zajęcia wyrównawcze, jak i edukację nauczycieli oraz monitoring zjawiska na poziomie systemowym.

PODSUMOWANIE

Reemigracja do Polski to coraz powszechniejsze zjawisko demograficzno – społeczne, które wymaga odpowiednich narzędzi polityki publicznej, edukacji oraz wsparcia społecznego, aby maksymalizować korzyści i minimalizować trudności dla powracających osób oraz całego społeczeństwa. W kontekście dzieci i młodzieży reemigracja nabiera szczególnego charakteru. W przeciwieństwie do dorosłych, którzy zwykle decydują o powrocie samodzielnie, dzieci są *migrantami wtórnymi*, co oznacza, że przemieszczają się na skutek decyzji rodziców i nie mają wpływu na swoje położenie geograficzne ani społeczne. Dzieci reemigrantów często czują się zawieszone między dwiema kulturami i mogą mieć trudności z utożsamianiem się z *polskością*, mimo polskiego pochodzenia. Czasem doświadczają wykluczenia przez rówieśników – są traktowane jako *inne*. Reemigracja w ich przypadku oznacza konieczność dostosowania się do nowego systemu edukacyjnego, norm społecznych i językowych oraz budowania na nowo relacji rówieśniczych i tożsamości kulturowej.

Wyniki prowadzonych w tym obszarze badań empirycznych wskazują na brak spójnej polityki państwowej w tym zakresie. Polska nie ma w pełni rozbudowanego systemu wspierającego reemigrantów, szczególnie dzieci. Dzieci

wracające z emigracji doświadczają szeregu problemów i wyzwań adaptacyjnych: edukacyjnych, psychologicznych i społecznych. Często mają trudności z przystosowaniem się do polskiego systemu edukacji, co wynika z różnic w programach nauczania, poziomie wymagań czy stylu nauczania. Wiele dzieci nie zna dobrze języka polskiego w mowie lub piśmie, a w szkołach brakuje systemowych rozwiązań, choć są indywidualne programy, np. zajęcia wyrównawcze czy wsparcie psychologiczne. Dodatkowo, nauczyciele nie posiadają wystarczającej wiedzy w zakresie mechanizmów związanych z reemigracją, przez co trudno im dostosować wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb dzieci i młodzieży. Dzieci wracające z emigracji często doświadczają wykluczenia bądź izolacji społecznej w grupie rówieśniczej, co również powinno być odpowiednio zaadresowane przez nauczycieli i specjalistów.

Zjawisko reemigracji dzieci i młodzieży od kilkunastu lat jest przedmiotem zainteresowania badaczy, dzięki czemu możliwa jest identyfikacja szczegółowych problemów i deficytów w zakresie adaptacji dzieci i młodzieży do nowych warunków życia. Wyniki prowadzonych badań stanowią punkt wyjścia o budowania postulatów i rekomendacji praktycznych, których celem jest usprawnienie procesu adaptacji dzieci i młodzieży po powrocie z emigracji. Rekomenduje się rozwój programów wsparcia w szkołach, w tym indywidualne plany nauczania, zajęcia wyrównawcze, wsparcie psychologiczne czy szkolne programy *buddy* (koledzy-opiekunowie dla nowych uczniów). Istotną rolę w przystosowaniu uczniów do nowych warunków edukacji odgrywają nauczyciele, stąd potrzeba podnoszenia kompetencji nauczycieli w zakresie pracy z uczniami z doświadczeniem migracyjnym. Ważne są kampanie społeczne promujące integrację i wielokulturowość oraz edukacja rówieśników i nauczycieli na temat dzieci z doświadczeniem migracyjnym. Na poziomie systemowym proponuje się szeroko zakrojone badania monitorujące procesy reemigracji i jej skutki. W końcu, potrzebne jest indywidualne podejście do danego dziecka, uwzględniające jego możliwości, potrzeby i zasoby. Niezwykle istotne w procesie adaptacji dziecka do nowej rzeczywistości jest wsparcie rodziców, jak również sposób w jaki rodzice sami przeżywają powrót do ojczyzny. Cierpliwość, otwartość i rozmowa z dzieckiem wydaje się bezcennym środkiem w procesie przystosowania dzieci i młodzieży do nowej rzeczywistości.

BIBLIOGRAFIA

- Bera, R. (2019). *Tożsamość kulturowa dzieci powracających z emigracji*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Berry, J. W. (1997). *Immigration, acculturation, and adaptation*. *Applied Psychology: An International Review* 46(1), pp. 5–68, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Cekiera, R., Kijonka, J., Żak, M. (red.). (2022). *Emigracja jako doświadczenie. Studium na przykładzie migrantów powrotnych do województwa śląskiego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Cudak, H., Szczepaniak-Wiecha, I. (2020). *Edukacja wobec migracji i mobilności. Praktyka i wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Cieślińska, B. (2015). *Reemigracja Polaków z Wielkiej Brytanii – próba interpretacji nowego zjawiska*. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 41 (3), ss. 105–128.
- Czeranowska, O., Parutis, V., Trąbka, A. (2023). *Between settlement, double return and reemigration: motivations for future mobility of Polish and Lithuanian return migrants*, *Comparative Migration Studies*, 11 (1), pp. 11–28, DOI: 10.1186/s40878-023-00350-3.
- Durlik, J., Grzymała-Moszczyńska, J., Szydłowska, P., Grzymała-Moszczyńska, H., Klakla, J. B. (2016). *Praca diagnostyczna i terapeutyczna z powracającymi dziećmi i młodzieżą – praktyczne wskazówki dla psychologów*. *Psychologia Wychowawcza* 10, ss. 267–283, DOI: 10.5604/00332860.1234660.
- Grzymała-Moszczyńska H., Kwiatkowska A., Roszak J. (2010) (red.). *Ways and Crossroads. Migrations of Polish people in the European Union after 1st May 2004. Psychological and sociological analysis*. Kraków: Wydawnictwo Nomos.
- Grzymała-Moszczyńska, J. (2014). *Psychologiczne aspekty powrotów z emigracji – przegląd teoretyczny*. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, ss. 148–162
- Grzymała-Moszczyńska H., Grzymała-Moszczyńska J., Durlik, J., Szydłowska, P. (2016). *(Nie)łatwe powroty do domu? Funkcjonowanie dzieci i młodzieży powracających z emigracji*. Warszawa: Fundacja Centrum im. prof. Bronisława Geremka.
- Grzymała-Moszczyńska, H., Grzymała-Moszczyńska, J., Durlik, J., Szydłowska, P., Klakla, J. B. (2016). *Poradnie psychologiczno – pedagogiczne w obliczu powrotów dzieci i młodzieży z emigracji*. *Psychologia wychowawcza* 10, ss. 172–186, DOI: 10.5604/00332860.1234530.
- Grzymała-Moszczyńska, J., Durlik, J., Szydłowska, P., Grzymała-Moszczyńska, H. (2016). *Język polski – swój czy obcy? O wyzwaniach językowych dzieci powracających z emigracji*. *Języki Obce w Szkole* 1, s. 118–122.
- Iglicka, K. (red.). (2010). *Powroty Polaków po 2004 roku. W pętli pułapki migracji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Kulska, J. (2020). *Edukacyjne wyzwania dzieci powracających z emigracji*. *Kultura i Edukacja* 2 (128), ss. 115–130.
- Lubasińska, E. (2016). *Migracje dzieci i młodzieży – konsekwencje edukacyjne i wychowawcze*. *Rocznik Pedagogiczny* 39, ss. 235–249.
- Lysgaard, S. (1955). *Adjustment in a foreign society: Norwegian Fulbright grantees visiting the United States*. *International Social Science Bulletin* 7, ss. 45–51.
- Okólski, M. (2012). *Mobilność międzynarodowa Polaków po akcesji do Unii Europejskiej: ujęcie systemowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Pilch, T. (red.). (2006). *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. T. 5*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Rokitowska-Malcher, J. (red.). (2021). *Czynniki ekonomiczne i pozaekonomiczne poakcesyjnych remigracji Polaków ze szczególnym uwzględnieniem województwa dolnośląskiego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Sińczuch, M. (red.). (2021). *Powroty do Polski – integracja dzieci z doświadczeniem migracyjnym w systemie oświaty*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UJ.
- Słowik, A. (2020). *It was better in London – about Polish reemigrants and their children*. *Rocznik Andragogiczny* 27, ss. 11–31, DOI: 10.12775/RA.2020.001.
- Stankiewicz, K., Żurek, A. (2023). *Children of Return Migrants in a Polish School: Linguistic and (Inter)cultural Challenges*. *Polish Journal of Educational Studies* 75 (1), ss. 93–106, DOI: 10.2478/poljes-2023-0009.
- Szydłowska-Klakla, P., Durlik, J., Grzymała-Moszczyńska, H. (2019). *Returning Children Migrants – Main Challenges in School Environment*. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 1 (171), ss. 171–192, DOI: 10.4467/25444972SMPP.19.008.10258.
- Szydłowska-Klakla, P., Durlik, J., Grzymała-Moszczyńska, J., Grzymała-Moszczyńska, H. (2018). *(Nie)równe traktowanie dzieci powracających w polskiej szkole*. *Edukacja Międzykulturowa* 7(2), ss. 200–224, DOI: 10.15804/em.2017.02.13.
- Ślusarczyk, M. (2013). *Powroty migracyjne dzieci do Polski – sytuacja szkolna i integracja społeczna*. *Kultura i Społeczeństwo* 57 (1), ss. 123–142.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories—Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wojciechowska, L. (2018). *Kształtowanie tożsamości dzieci powracających z emigracji*. *Forum Oświatowe* 30 (1), ss. 77–91.
- Zawadzka, A. (2022). *Doświadczenia dzieci reemigrantów – studium przypadku uczniów powracających z Wielkiej Brytanii*. *Pedagogika Społeczna* 80(2), ss. 45–63.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

- Informacja o kształceniu w polskim systemie oświaty osób przybywających z zagranicy, strona internetowa Ministerstwa Edukacji Narodowej. Pozyskano: (10.07.2025r.) Źródło: <https://www.gov.pl/web/edukacja/informacja-o-ksztalceniu-w-polskim-systemie-oswiaty-osob-przybywajacych-z-zagranicy#:~:text=Obywatele%20polscy%20przybywaj%C4%85cy%20z%20zagranicy&text=Uczniowie%20mog%C4%85%20tak%C5%BCe%20korzysta%C4%87%20z,mo%C5%BCe%20przekroczy%C4%87%205%20godzin%20tygodniowo>
- Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2018-2023, Raport GUS, 19.12.2024r., Pozyskano: (27.06.2025r.) Źródło: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-czasowej-emigracji-z-polski-w-latach-2018-2023,18,2.html>
- Migration and asylum in Europe – 2023 edition, Eurostat, Pozyskano: (27.06.2025r.) Źródło: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2023#free-movement-of-persons-in-the-eu>
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna w świetle wyników NSP 2021, Główny Urząd Statystyczny, Statistics Poland, Warszawa 2023, Pozyskano: (27.06.2025r.) Źródło: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6536/6/2/1/ludnosc._stan_i_struktura_demograficzno-spoeczna_w_swietle_wynikow_nsp_2021.pdf
- PWN. (2024). Reemigracja. *Słownik Języka Polskiego PWN*. Pozyskano: (27.06.2025r.) Źródło: <https://sjp.pwn.pl> <https://sjp.pwn.pl/slowniki/reemigracja.html>
- UNICEF Polska. (2020). *Dzieci w ruchu migracyjnym – wyzwania edukacyjne i integracyjne w Polsce*. Pozyskano: (27.06.2025r.) Źródło: <https://unicef.pl>

PRACE NIEPUBLIKOWANE:

- Wojciechowska, M. (2016). *Reemigrant w polskiej szkole w świetle edukacyjnych rozwiązań systemowych*, niepublikowana praca magisterska, UJ.